

Blažek, Václav

O indoevropském slovu "ječmen"

Linguistica Brunensia. 2013, vol. 61, iss. 1-2, pp. [15]-33

ISBN 978-80-210-6254-2

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127147>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV BLAŽEK

O INDOEVROPSKÉM SLOVU „JEČMEN“

Abstract

The article analyzes 15 terms designating „barley“ at least in one Indo-European branch. Discussing the comparative material, the determination of the most probable semantic motivation is a final purpose. In the context of all „barley“-terms and a wider context of cereal terminology it is possible to formulate some new etymological solutions which are compatible with more general motives inspiring the cereal nomenclature.

From 15 discussed terms there are two, *iéuH₁o- and *m̄rk-/?*m̄rk-, represented also in the Anatolian branch. It means, it is possible to project them in the deepest protolanguage level. With regard to relatively high transparency of semantic motivations it seems, all analyzed terms were formed only on the Indo-European ground. Sharp or spiky awns of barley inspired 3 terms (*b^hors-/*b^hrs-; *kolsko-/*klsko-; *H₂ek-os-), another term could be motivated by similarity of awns and bristles (*ǵ^hresd^hi/*ǵ^hrsd^h-). From the verb *seH₁(i)- „to sow“ one or two terms were formed (*siH₁tiio-, *sH₁(e)sio-). Interesting is that maybe even 4 terms are connected with irrigation (*(H)meiǵ^h-, *Hḡk^(w)imen-, *ten^(ǵ)-, *m̄rk-/?*m̄rk-). Other motives appear only individually, but usually analogous semantic motivations are attested in designations of other kinds of cereals: ripening (*iéuH₁o-), grinding (*ǵ^hrrjo-/*ǵ^hrg^hru-), roasting (*H₂ed(-os-)), growing (*b^heṽHu-), white or light color [of flour?] (*H₂elb^h-). Summing up: the terminology related to „barley“ is remarkably rich and varied, especially in comparison with situation in the Semitic language family, where partially the only term appears, if loans are excluded, namely *ša^cār- & *ša^cīr-, derivatives of *ša^cr-(at-) „hair“.

Keywords

Corn; grain; barley; awn; husks; straw; groats; flour; bread; malt; beer.

1. Cílem předkládané studie je zmapovat indoevropskou terminologii spojenou s „ječmenem“, jeho částmi (zrno, klas, osiny, plevy, stéblo) i produkty (kroupy, mouka, chléb, slad, pivo). Ukazuje se, že indoevropská terminologie týkající se označení „ječmene“ patří k těm nejbohatším. Ve standardních etymologických příručkách lze identifikovat nejméně čtyři termíny, které nesou význam „ječmen“ či blíže příbuzné významy ve dvou a více indoevropských větvích (1.1.–1.4.), a kolem deseti dalších inovací, kdy se význam „ječmen“ omezuje na jedinou větev (1.5.–1.14.). Do první skupiny prajazykových termínů je možno přidat ještě jeden termín (2), což je obsahem druhé části této studie. Součástí každého hesla

je diskuse sémantických motivů, které nejpravděpodobněji vedly k vytvoření jednotlivých terminů.

1.1. **H₂elb^hi-(t-)* „ječmen; ječmenná mouka“ > ř. ἄλφι n., pl. ἄλφιτα „ječmenná mouka či kroupy“ | alb. *elp*, *-bi* „ječmen“ (Witczak 2003, 58–59; Adams & Mallory, EIEC 51). Příbuzné může být iránské slovo **arbusā* (Bailey 1979, 367: z **ar-* „pěstovat“) nebo **arpasyā-* (NEVP 10) > khot. *rrusā-*, obl. *ruše* „ječmen“, khwar. *rsy* „ječmenné zrno“, sangleči *urwas*, *vərvas* „ječmen“, yidgha *yeršio*, wakhi *arbasi* „ječmen, hordeum“, pašto *orbāša*, pl. *ōrbāšē* „ječmen“, dial. afridi *warbaše*, waziri *rebāše*, wanetsi sg. *urbūsa*, *arbasa*, pl. *arbaši*, *arbusi*, *arbāsē* id. Souvislost s ie. **H₂elb^h-* „bílý“ (lat. *albus* „bílý“, umbr. *alfu* ak.pl.n., ř. [Hesych.] ἄλφους id.) je docela dobře možná, sr. tádž. *jav-i safedak* „bílý ječmen“, wakhi *ruxn-yirk* id. (Stebelin-Kamenskij 1982, 28); podobně germ. **hwaitja-* m. „pšenice“ : **hweita-* „bílý“ (Kluge 1999, 883–84) a prus. *gaydis* m., *gayde* f. „pšenice“ < **kaidijas* & **kaidijā*, zatímco lit. *kviečiai*, lot. *kvieši* pl. „pšenice“ představuje nejspíše skandinávskou výpůjčku (Witczak 2003, 98–99)¹.

Pozn.: Není jasný vztah iránských forem s altajskými ekvivalenty: turk. **arpa* „ječmen“ | mong. **arbaj* id. | tung.: mandžu *arfa* „ječmen, oves“ | stjap. *apa* „proso“ (EDAL I, 312–13).

1.2. **b^hors-s*, gen. **b^hrs-os?* „ječmen, ječmenná mouka“ > oset. digor. *bor* (*xwar*) „proso“ (Abaev I, 563); ?yazg. *vraxt* „mouka“ (Édel’man 1971, 286) < **b^hršta-* | ?ř. [Hesych.] φῆρος „pokrm starodávných bohů“ < **p^harsos* | alb. *bar* „tráva“ < **b^horso-* | lat. *far*, gen. *farris* „vymláčené obilí, pšenice (*Triticum dicoccum*); zrno; hrubozrný pokrm; (hrubozrný) chléb“, *farīna* „mouka“; osk. *far*, umb. ak. sg. *far* „mouka, pokrm“, adj. *farsio* „farrea“, nom. pl. m. *farariur* „vyrobený ze zrn“ | ir. *barr* „sklizeň“ | stsev. *barr* „obilí, ječmen“, stang. *bere* „ječmen“; sr. deriváty **b^hors(e)ino-/*b^hrs(e)ino-* > lat. *farīna* „mouka“ | gót. *barizeins* „z ječmene“, stang. *beren* id. | sl. **boršbno* „mouka“ > stsl. *brašbno* „potrava“, bulh. *brášno*, mak. *brašno*, sch. *brašno*, sln. *brášno* „mouka“, str. *borošbno*, r., ukr. *bórošno* „žitná mouka“ (ESJS 2, 76); a **b^harsagen-* > stir. *bairgen* „chleba“, velš., korn., bret. *bara* id. | lat. *farrāgō*, *-inis* „obilí smíchané ze zrním horší kvality“ (Witczak 2003, 57–58; Adams & Mallory, EIEC 51). Pokud etymon nese primární význam „ječmen“, pak se nabízí předpoklad sémantické motivace „obilí se špičatými osinami“, sr. stir., střvelš., (st)bret. *barr*, velš., korn. *bar* „špička, vrcholek“ < **b^hrso-* (Matasović 2009, 58). Italický vokál **-a-* oproti očekávanému **-o-* (*horrēre*) či **-u-* (*currus*) může být vysvětlen analogickým vyrovnáním s tvary typu *fastīgāre* „zašpičatit“, *fastīgium* „vrchol střešního štítu, nejvyšší část, svah“ < **farsti-* < **b^hrs-ti-* (sr. véd. *bhṛṣṭi-* „špička, bodec, hrot, hrana, ostrý

¹ Není jasný vztah iránských forem s altajskými ekvivalenty: turk. **arpa* „ječmen“ | mong. **arbaj* id. | tung.: mandžu *arfa* „ječmen, oves“ | stjap. *apa* „proso“ (EDAL I, 312–13).

okraj“ | sthn. burst, *borst*, stang. *byrst* „štetina“), kde je přítomnost *-a-* v souladu se zákonem *CCCC* > *CaCCC* (Schrijver 1991, 490, 495).²

1.3. **ǵʰresdʰi*, gen. **ǵʰrsdʰós* „ječmen“ > ř. κῆρῖ n., gen. κῆρῖος „ječmen“, f. κῆρῖθῆ id. = myk. *ki-ri-ta* < **kʰristʰ-* < **ǵʰresdʰ-* | alb. *drith* m. a *drithë* n. „obilí“ | lat. *hordeum* „ječmen“ | germ. **gerstō* > sthn. *gersta* „ječmen“, niz. *gierst* „proso“; zatímco stang. *gorst* „ostružiník, hlodáš evropský“ se odráží v germ. **gurs-ta-* < **ǵʰrsdʰo-* (Witczak 2003, 55–57; Adams & Mallory, EIEC 51). Původní význam snad „obdařený štetinami“, sr. lat. *hirtus* „štetinatý“, *horreō, -ēre* „být drsný; ježit se, trčet“ < **ǵʰers-* (Pokorný 1959, 445).³

1.4. **iēuH₁o-* „ječmen“ > „obilí“ > véd. *yáva-* m. „chleba; obilí, obzvláště ječmen“; páli *yava-*, pkt. *java-* id., sinh. *yava*, oriya *ja(a)*, beng. *ja*, hindí, maithilí *jau*, gudž. *jav*, mar. *jav*, z. pah. *jau*, paňdž. *jau*, lahnda *jô*, obl. pl. *javã*, sindhi *jaü*, romské (Řecko) *šov* id., (Německo, Anglie) *job* „oves“, šina *jō, jū* „ječmen“, phalura *yū*, maiya *yāw*, torwali *yōu*, baškarik *yō*, khowar, gawar, kalaša, gambiri *žō*, wotapuri, ningili *zō*, šumašti *zo*, pašai *žā, yā*, tirahi *zau*, dameli *žō*, waigali *yū* id., aškun *yū* „ječmen, proso“ (Turner 1966, #10431) | mlav. *yauua-* m. „obilí, ječmen“ [Viděvdāt 3, 31; 32; 5, 52; 53; 54], *yauuaṅha-* n. „pastvina“; arch. npers. *yaw*, pozd. stř- & klas. pers. *jav* „ječmen“, tati *yew, yow*, bahtiyari *jū(h)*, lari *řow*, kumzari *řah* id., kurd. sulaimani *řō*, ghilaki *řou*, mazanderani *řau*, z. blč. *řō*, v. blč. *řau*, awromani *yáwa* id., parači *ž’ō, žō* id., sogd. (Mugh) *yw* „ječmen“, yaghnobi *yau* id., oset. *yæw* „proso“ > čeč. *yav* „pšenice“, bakt. ιοι, ιοο „obilí“, munji *yaw* „obilí, zrno“, yidgha *yōu*, iškašim *yaw*, wakhi *žaw* id., yazg. *žū(w)* „pšenice“ atd.; sr. také pašto *y’əwe* pl., waziri *yəwyē* „pluh, orba“ (ESIJ IV, 114–18; NVEP 100; Abaev I, 563–64) | het. *ewa-*, ak. sg. *ewan*, odtud sekundární *n*-kmen *ewan-* „ječmen“ | ř. ζειαί „Triticum monococcum“, krét. δηαι „ječmen, Hordeum“ | ? lusit. *iovea-* (Wodtko, NIL 409) | střir. *eórna* f. „ječmen“ (**iēuornjā?*) | lit. *jāvas* „obilí, zrno“, pl. *javã* „obilí, zrno“, *jáuja* „stodola na sušení/uskladnění obilí“ | str. *ovinv̄*, r. *ovín* „sýpka, obilnice“, arch. r. také *jevin*, ukr. *ovyn* „sýpka na osivo, zrno“, blr. *avín* „sýpka“ (ESSJ 8, 187–88), sr. mlav. *yəuūn-* „obilné pole“ [Yasn 42, 2] | toch. B *yap* „ječmen“ (Pinault, p.c.: nikoliv „proso“, jak se toto slovo tradičně překládá, počínaje Couvreur) < **iēu-i(t)* ntr. se společným významem, který odpovídá het. *šepit*, gen. *šepittaš* „druh obilí“ (Pinault 2008,

² Starostin (1988, 124) viděl v ie. **bʰors(e)ino-/bʰrs(e)ino-* vliv substrátového jazyka severokavkazského typu, opíraje se severovýchodokavkazskou rekonstrukcí **bVrč-inV* „ječmen, žito“. Ale v „Severokavkazském etymologickém slovníku“ již Nikolaev & Starostin rekonstruují praformu **bhēlč̄inV* s **-l-*, aniž by oddělovali sufix **-inV* (NCED 294). Vzhledem k tomu, že na ie. půdě je primární forma **bʰors-/bʰrs-* bez nazálního rozšíření, těžkou přijmout vektor přejímání od severokavkazského slova k indoevropskému.

³ Střpers. *řurtāk* a *zurtāk* [ywlʰy / ywlʰk / ywrtʰk] „obilí“, pers. *zurt* & *zurd* „druh prosa“, dial. *řurdā* „obilí“, sem s největší pravděpodobností nepatří; jde o složeninu **iāya-artāka-* „pomleté obilí“, doloženou ve střparth. (Turfan) *yw’rd’w* „zrno“, bakt. ιοιαρδοι, ιοοαρδοι „obilí, žito“, wakhi *řirk* „ječmen“ – viz Bailey 1979, 22; Steblin-Kamenskij 1982, 24; ESIJ IV, 117).

370–71) – vše ze základu *ieuH₁- „zrát, dozrát“, sr. toch. B *yu*- id. (Witzcak 2003, 43–44; Adams, EIEC 236–37; Wodtko, NIL 407–09). Obdobnou sémantickou motivaci lze nalézt u stsl. *zr̃no* „zrno“ : *zr̃eti* „zrát“ (Pokorný 1959, 391; LIV 165: *gerH₂-).⁴

1.5. **siH₁-to-*, **siH₁-tijo-* > dard.: khovar *siri* „ječmen“, kalaša *šilī* „proso“; sr. skt. *sītya*- n. „rozorany“ (Pāṇini); „zrno“ (lex.), utvořeno od véd. *sītā*- f. „brázda“, sinh. *sī*, *hī(ya)* „brázda, orání“ aj. (Turner 1966, ##13431, 13428; Fussman 1972, 261–62, #106). Mayrhofer (EWAI II, 732) uvažoval o výchozím iá. kořeni **seiH-* „táhnout v přímé linii“, odkud odvozuje i véd. *sīra*- n. „pluh“. Jeho řešení však vyhlíží příliš *ad hoc*, a proto stojí za zvážení vycházet z dobře doloženého ie. kořene *seH₁- „sít“ (LIV 517; Pokorný 889–90) s iotovým rozšířením (*seH₁-; viz Gamkrelidze & Ivanov 1984, 688–89). Za jistých okolností je možno uvažovat o příbuznosti následujících řeckých forem: ?myk. *si-to* „obilí, zrno pšenice či ječmene“, ř. σῖτος „obilí, zrno, chléb, pokrm“, později „pšenice“, též n. σῖτον, kol. σῖτα (Witzcak 2003, 45; Frisk II, 711–12). Počáteční řecké *s-* není regulérní kontinuant ie. **s-*; lze je vysvětlit jako vliv téhož ie. substrátového jazyka, který byl zdrojem formy σῖς „prase“, oproti regulérnímu kontinuantu ůč id. Frisk (II, 712) shrnul příklady z izolovaných jazyků, bask. *zitu* „obilí, sklizeň“ a sum. *zid* „mouka“, které mohou ukazovat na předindoevropský substrát. Pro úplnost je třeba dodat i možnost, že by ř. slovo bylo regulérně utvořeno od ie. slovesa *tjeH₂-, rekonstruovaného na základě het. *zāh-/zahh-* „bít, udeřit“ (Kloekhorst 2008, 1019; Beekes 2010, 1336–37). Pak by samozřejmě odpadla jakákoliv možnost etymologické souvislosti s iá. protějšky. Za pozornost stojí, že i řecké slovo může mít svou *r*-variantu, totiž σῖρός/σειρός/σῖρός „jáma na uchovávání obilí“.

1.6. **kols-ko-/kls-ko-* > írán. **karška-/kṛška-* > khot. *chaska*, pers. *kašk*, munji *kosk*, yazg. *kusk*, *kāsk*, sarikoli *čūšč*, šughni *čūšj* etc. „ječmen“ (Bailey 1979, 107; Paxalina 1983, 115) | arch. alb. (Buzuku) *kall*, alb. *kallë* „klas, stéblo, stonek“ (**kolso-*) | germ. **hulisa-* m. > ?sthn & stsas. *hul(i)s*, středn. *huls*, něm. *Hulst* „cesmína / Ilex aquifolium“ (Kluge 1999, 387) | sl. *kolsv „klas“ > bulh., mak. *klas*, sch., sln. *klās*, slk., č. *klas*, hluž. *klós*, dluž. *klōs*, plb. *klās*, kaš., pol. *klōs*, br. *kōlas*, ukr., r. *kólos* id. (Valčáková, ESJS 5, 311) | toch. B *klese* ‘druh potravy či složka nutná k pečení *kanti*’. V toch. A bychom očekávali formu *klas (sr. A *klank*, B *klenke* „vůz“ < **klongo-*), která dokonale souhlasí se stčín. 稼 *klas „obilí; sít“ (Bodman 1985, 153) > střčín. *ka*’ > mand. *kia* (Karlgren 1923, 124). Peiros & Starostin (V, 62) sice rekonstruují stčín. *krās na základě srovnání s tib. *khra* „druh obilí“, ale pravděpodobná raná čínská výpůjčka v prototajském

⁴ *Indoiránského původu* je zřejmě finopermské *jüwä > fin. *jyvä* „zrno; obilí; semeno“ (> sámí Inari *jiuvve*), est. *iva*, dial. *juvä* „zrno, zrnko“ | mord. *juv* „osiny, pleva“ | udm. *ju*, *d’u* „obilí“, *jidj*, *d’ädä*, *jedj* „ječmen“; komi-zyrjan *jkj* „osina (klasu)“, *jiki* „pleva, plucha, osina (klasu)“ : *kj*, *ki* „špička klasu“, *id* „ječmen“; komi > něn. *jā* „mouka“, en. *jau-ja*, *jā-sa* „mouka“, ngan. *jā*, *ja* id. (UEW 633–34). Tocharského původu mohou být altajské formy: turk. *ebin „zrno, semeno“ | ?tung.: mandžu *ibaḡa žafa-* „vybírat zrna k osevu“ | stīkor. *piḡ* „(zrno) rýže“ | stjap. *ipji* „vařená zrnka rýže“ (EDAL I, 578).

*kla „mladé rýžové výhonky, rýžové sazenice“ (Bodman 1985, 153) potvrzují původnost iniciály **kl-*. O tendenci k metatezi **CVCC > CCVC* viz Van Windekens 1976, 122, §381. Souvislost slov „klas“ a „potrava“ je dobře dokumentována, např. r. dial. *kolós'ja* „obětní chléb, pečený na konci května, kdy klasy dozrávají“, nebo csl. text v ruské redakci, kdy v jedné verzi (NomJas) se objevuje [Lv 2, 14]: *аще коториу епископъ ли попь принесетъ на жьртвоу етеро что развь нъвъ клась*, v jiné (NomJefr) se liší poslední tři slova *развь новыхъ кроупъ*, odkud lze odvodit korespondenci slov *klась* a *krupa*. V Septuagintě se na tomto místě nachází obrat *πλήν νέων χιθρον*, kde nom. sg. *χιθρον* znamená „pokrm z čerstvých ječmenných zrn“ (Valčáková & Blažek 1997, 27; Blažek 1999, 79–84). Etymologie obvykle vychází z ie. kořene **kelH₂-* „bít, bodat“ (LIV 350). V principu by bylo možno uvažovat i o etymologii založené na germ. **hul-lisjō* f. > sthn. *hulsa* „slupka, pleva“, něm. *Hülse* „lusk“ (Kluge 1999, 387), ale toto slovo bývá odvozováno z ie. **kel-* „pokrývat“ (LIV 322–23; Pokorny 1959, 553–54).

1.7. **g^hrrjo-* > arm. *gari*, gen. *gareoy* „ječmen“ (‘Sieversova-Lindemanova varianta’). Příbuzno může být ř. *κέγγρος* „proso“, disimilací z **k^henk^hros* < **g^herg^hros*, a *κάχρυς* „pražený ječmen“ < **k^hηk^hrus* < **g^hrg^hrus* (Olsen 1999, 439). Další příbuzenstvo je snad možno hledat v ř. *χόνδρος* „zrno, semeno, obilná kroupa“, které bývá spojováno s alb. *grundë* „otruby“ | stang. *grindan* „rozmělnit, rozdrtit, rozmačkat“, niz. *grind* „hrubá mouka, hrubý písek“ a/nebo stsev. *grotti* m. „mlýn“ (Frisk II, 1110–11; Pokorny 1959, 459). Primární by pak byl kořen **g^her-* „drtit“, rozšířený nejprve dentálními ukazateli přezentu **-d-* & **-d^h-*, poté názálním infixem. Může však jít též o areálové kulturní slovo, sr. bask. *garagar* „ječmen“, *gari* „pšenice“ (Witczak 2003, 57 srovnává baskická slova s ie. **g^hresd^hi* „ječmen“; viz 1.3.).

Witczak (2003, 42, 131) navrhuje alternativní řešení, když slovo spojuje s arm. *garown* „jaro“. Pak by arm. *gari* „ječmen“ mohlo odrážet **uesH₂rrjo-* a bylo by možno je spojit s toch. A *wsār* „hromada zrna“, B *ysāre* „pšenice“ < **uesōro-* (Schneider 1940, 202; Huld 1990, 420; Ivanov 2003, 190–94). Podobně lit. *vasarinai kviečiai* „jarní pšenice“, *vasariniai rugiai* „jarní žito“, *vasarėjus* „jarní či letní obilí“, *vasarūčiai* „jarní pšenice či žito“, lot. *vasarāja* f., *vasarājs* m. „jarní obilí“ (Fraenkel 1962–65, 1206). Witczak (2003, 42, 131) přidal brittonské označení pšenice: velš. *gwenith*, korn. *gwaneth*, bret. *gwiniz*, z hypotetické keltské složeniny **uesant-itu-* „jarní obilí“ < **uesnt-pitu-*, sr. velš. *ith*, korn. *yd*, střbret. *it* > *id*, bret. *éd*, stir. *ith* „obilí“ (Henry 1900, 110). Nicméně, Vendryes (LEIA C-255) odvozuje slovo „pšenice“ z brit. **uindā* „bílá“ > velš. f. *gwenn* etc., sr. germ. **hwaitja-* „pšenice“ : **hweita-* „bílý“ (Kluge 1999, 883–84). Viz též 1.1.

1.8. **H₂ek^h-os-* > ř. *ἀκοστή* „ječmen“ [Nik. Al.], sr. *ἀχνη* „pleva“ (Il.) < **ak-s-nā* (Frisk I, 56–57, 202) | lat. *acus*, *-eris* n. „slupka obilí, lusk; plevy“, *agna* „klas“ | gót. *ahs*, gen. *ahsis*, stsev. ax, stang. *ēar*, sthn. *ahir* „klas“ | toch. B *āka*

pl. „druh prosa, *panicum* či *setaria*“ (Adams 1999, 36 předpokládá výchozí nom. sg. $*H_2ek-s$, k němuž je regulérní pl. $*H_2ek-eH_2 > āka$; přesný význam ustanovila Ching 2008, 21, §8; jiní autoři slovo překládají jako „klas“, „pšenice“ nebo „ječmen“. Všeobecně se soudí, že slovo je utvořeno od kořene $*H_2ek-$ „být ostrý“ (NIL 287–300; LIV 261; Pokorny 1959, 18–22), tedy „obilí s ostrými osinami“.

1.9. $*H_2ed(-os-)$ > lat. *ador*, *-ōris* „ječmen, pšenice špalda, samopše“ (de Vaan 2008, 25) | arm. *hat* „zrno, semeno; kousek“, *hačar* „pšenice špalda“ (Martirosyan 2010, 392; -č- vysvětluje z $*-d̥i-$ v hypotetickém paradigmatu $*H_2édōi$, gen. $*H_2d̥iós$, zatímco *-ar* mělo být připojeno pod vlivem *jawar* „uvařená a rozdrčená pšenice, špalda či ječmen“) | mlav. *ādū-*, sogd. *’dw-k* „zrno“ (EWAI I, 62) | germ. $*at-es-ka-$ > gót. *atisk* „obilné pole“, sthn. *ezzesc*, pl. *ezzisca*, středn. *esch* „oseté obilné pole“ (Lehmann 1986, 46). Bývá odvozováno od kořene $*H_2ed-$ „sušit, pražit“ > het. *hāt-/hat-* id. | ř. *ḫšw* „suším“ (LIV 255). Pak by šlo o obilí, jehož zrno se praží.

1.10. $*sH_1sjo-$ > brit. $*sasjo-$ „ječmen“ > střvelš. *haidd* ‘hordeum’, velš. *haidd*, korn. *hêth*, střbret. *heiz* „ječmen“; gal. $*(s)asia$ „žito“, rekonstruované na základě glosy *secale Taurini sub Alpibus asiam vocant* [Plinius, *Historie přírody* 18.40]; očekávané počáteční $*s-$ je snad možno restituovat v sandhi: *Alpibus asiam* < $*Alpibus sasiam$; potvrzují je též následující románské formy odrážející východisko $*sas(s)ia$: šp. *jeja* „ozimná pšenice“, kat. *xeixa* „pšenice“, (Valencia) *seixa*, oks. (Languedoc) *sieisso* „druh osinatého obilí“, (Provance) *saisseto* „obilí nejvyšší kvality“ (blíže viz Witczak 2003, 42) | véd. (AV) *sasyá-* n. „setba na pole; plodiny“; páli *sassa-* „obilí, plodina“, kašmíri *sas* „hrách, fazole, čočka“, sinh. *sas*, (*h*)*as* „obilná plodina“ (Turner 1966, #13295) | mlav. *hahiiia-* „ten, kdo má co do činění s obilím“, *paitiš.hahiiia-* ‘jméno jednoho ze svátků oslavujících sklizeň’ < $*sH_1esjo-$, vedle véd. (RV) *sasá-* n. „pokrm, strava; zelí, tráva, oseté pole, obilí, plodina“ ($*sH_1eso-$) | ml- & st-(?) av. *hanhuš-* m. „výtěžek, prospěch; plod“ ($*sH_1esu-$) | het. *šěša-* „plod, sklizeň“ ($*sH_1eso-$ či $*seH_1so-$). Patří-li sem hetitské slovo, je možno vycházet pouze z ie. kořene $*seH_1-$ „sít“ (LIV 517; Pokorny 1959, 889–90; EWAI II, 717; Matasović 2009, 323 rekonstruuje výchozí neutrum $*sH_1es$, gen. *sH_1os*). Pokud by het. *šěša-* bylo jiného původu, je možno uvažovat o východisku $*sH_2esjo-$ = ‘vztahující se k $*sH_2eso-$ ’, kde slovo $*sH_2eso-$ by primárně bylo derivátem ie. kořene $*seH_2-$ „být sytý“ (LIV 520), tedy „ječmen (či jiné obilí) dává pokrm, který nasytí“ (Pokorny 1959, 880, 876). Pro toto řešení hovoří též myk. ideogram a_2 ve funkci jakéhosi druhu obilí. Podle Witczaka (2003, 42) může jít o zkratku z výchozí formy $*a_2-ja$ /*hahja*/, jejíž pokračování nachází v ř. *ḫḫa*, *ḫḫa* n. pl. „potrava; obilné plevy“, např. *ḫḫa κριθάων* „ječmenné plevy“ (Frisk I, 625).

1.11. $*b^heḫHu-$ > germ. $*bewwu$ n. > stsev. *bygg* n. „ječmen, obilí“ (> s. sám. *bivgge*), stang. *bēow* „obilí, ječmen“, *beo* „ječmen“, *beowod* „sklizeň“, stfrís. *bē* „ječmen“; lákové je srovnání s germ. $*beuraz$ či $*beuzaz$ „pivo“ > sthn., stsas.

bior, stfrís. *biār*, *bier*, stang. *bēor*, stsev. *bjórr*, pokud není převzato ze stang. (de Vries 1962, 66, 40; Witczak 2003, 60–61). Může jít o derivát germ. **bewwanⁿ* „být“, podobně jako stsl. *bylb* „rostlinstvo“ : *byti* „být“; ř. φυτόν „rostlina“ : φύομαι „rostu, vznikám“; alb. *bimë* „rostlina“ : (*m-*)*bin* „klíčí, pučí“; arm. *boys* „výhonek, rostlina“ aj. (NIL 46–58).

1.12. **(H)meiǵ^h*- > balt. **maiži̯as* m., **maiži̯ā* f. „ječmen (zrno)“ > prus. *moasis* „ječmen“, *mayse* „chleba“, lit. *miežys* „ječmen, zrno“, pl. *mieżiai* „ječmen“, lot. *miezis* m., pl. *mieži* „ječmen“, *māize* f. „chleba“ | khot. *māṣṣa-* „pole“, *biṃmīysā* „proso“ < **mixša-* | stir. *míach* „míra (obilí), buší“ (Bailey 1979, 332–33, 285; Adams & Mallory, EIEC 51; Witczak 2003, 61). Patrně jedinou smyslu- plnou etymologii nabízí íránské sloveso **(H)maij/z-* > khwar. *pcmyz-* /*pati-maiz-* „hojně téct“, blč. *mīss-* inch. „prosáknout, namočit, promočit, navlhčit“, awromani *mij-* „(hojně) vylévat“ (Cheung 2007, 178), které může být jen sémantickým derivátem ie. **H₃meiǵ^h*- „močit“ (LIV 301–02; Pokorny 1959, 713; o souvislosti se slovesem „močit“ uvažoval už Goląb 1982, 62). Pak by šlo o obilí, které je třeba zavlažovat, což je typické pro horské odrůdy ječmene (Steblin-Kamenskij 1982, 29; sr. 1.3, 1.14.).

1.13. *?*H₂hki-mō(n),-men^o* > sl. **ęćьmy*, gen. **ęćьmene* „ječmen“ > csl. *jęćьmy*, *ęćьmy*, bulh. dial. *ečmén*, mak. *jačmen*, sch. *jěčmēn*, dial. *jáčmen*, sln. *jéčten*, dial. *jáčten*, slk. *jačmeň*, č. *ječmen*, dial. *jačmeň*, hluž. *ječmjeň*, dluž. *jactjeň*, plb. *jačmin*, kaš. *jačmě*, *jičmě* m., pol. *jęczmień*, dial. *jačzmiēń*, *jęcnień*, aj., str. *jęćьmy*, *jęćьмень*, br. *jačmén*, ukr. *jačmín*, r. *jačmén* vše „ječmen“. Tradiční etymologie vysvětlující slovo z ie. kořene **H₂enk-* „ohýbat“ (podle zralých klasů, které se sklánějí k zemi; sr. např. Vasmer IV, 571; Trubačev, ESSJ 6, 63; Hanzíková, ESJS 5, 288) nemá analogii v jiných pojmenováních „ječmene“ ani dalších druhů obilí. Nadějnější řešení nabízí Snój (2003, 237), když významonosnou složku slova spojuje s germánskými formami jako sthn. *ango* „osten či bodlina rostliny, žihadlo hmyzu; dveřní čep“, stang. *anga*, *onga*, stsev. *angi* „hrot, špice“ < **angan-* < **ankón-* či **onkón-* < **H₂e/onk-on-* (EWAhd I, 250), nicméně i tyto formy jsou primárně odvoditelné z významu „ohnutý (objekt)“ (pokud nejde o homonyma!) → „hák“ → „háček (udice)“ → „hrot, osten“; dále ř. ὄγκων „loket“, ὄγκος „hák, háček (udice, šípu)“, lat. *uncus* „hák“, véd. *aṅkā-* „hák, ohyb“ aj. Není příliš pravděpodobné, že by v praslovanštině proběhl podobný netriviální sémantický posun. Ve hře je však jiné řešení, vycházející z indoíránského slovesa **anč-/*ank-*, které je možno rekonstruovat na základě véd. *añc-* „čerpát (vodu)“ (EWAI I, 53–54), a íránských protějšků s prefixem **ui-* nebo **aua-*, jmenovitě munji *wuj-* : *wūyd* „napájet“, yazg. *wanj-*, *waž-* : *wayd* „zalévat; provádět závlahu přiváděním vody do brázd“ (ESIJ I, 172). Lákavé je uvažovat o adaptaci tohoto indoíránského kořene rozšířeného sufixem participi media, sr. véd. *vy-acyámāna-* „napřed bude čerpán“; v Avestě není odpovídající kořen doložen, ale koncovka *ano*, např. mlav. *vər^ozimna-*, stav. *vər^oziamna-* nebo mlav. *ma^animna-* : véd. *mányamāna-* (Hoffmann & Forssman 1996, 197). Lze tedy spekulovat o hy-

potetickém pozdněavestském tvaru ⁺*a(n)cimna-*. Pokud by jazykem-donorem byl íránský dialekt ze sarmatského dialektového kontinua, odkud se konstituovala též osetinština, lze očekávat vývoj do podoby **ænc^o* (> oset. *ænz^o*), sr. oset. iron. *fænʒæm* „pátý“ < írán. **pančama-* (Thordarson 1989, 460). Spíše než sufix participií media by bylo schůdné na sarmatsko-osetinské půdě uvažovat o složenině slovesného kmene **ænci^o* a slova typu oset. iron. *mænæw*, digor. *mænæwæ* „pšenice / Triticum“, které je známo i z jazyka posledních Alanů žijících v Panonii do 15. st. (Jasů) v podobě *manauona* a jako výpůjčka v jazyce kartvelských Svanů *manāš* „žito“ (Abaev II, 92 vysvětluje osetinské slovo z **mæn-jæw* „moje obilí“, ale tomu neodpovídají ani alanská, ani svanská forma; spíše je možno uvažovat u první složky o významu „obilí“ či „mouka“, sr. střir. *men* f. „mouka, prach“, cs. *мѣно* : *meŕi* „mnout“ apod. (Pokorny 1959, 726; LIV 438: **menH-*). Nicméně, přes tuto možnost zůstává hypotéza o adaptaci jinak nedoloženého íránského označení obilí, které je nutno zavlažovat, silně spekulativní. Lépe proto připustit, že sl. **ečьmy,-ene* „ječmen“ není výpůjčkou, ale lexikálním archaismem odvoditelným z praformy **Hŋk^(w)imen^o*, který zachovává kořen **Henk^(w)-* rekonstruovaný na základě indoíránského slovesa **Hanč-* „čerpát vodu či zavlažovat pole“. Vedle toho existuje adj. **ečьnъ* „ječný“ (ESJS 5, 288), odrážející **Hŋk^(w)ino-*; podobně stsl. *brašьno* „pokrm“ < **boršьno* „(ječná) mouka“ ~ gót. *barizeins* „ječný“. Přítomnost *-b-* v **ečьmy,-ene* může pramenit ze složeného charakteru derivačního sufixu **-bmen-* < **-im-en-* (sr. Sławski 1974, 126 ohledně struktury sufixu **-men-*), kde první složka existuje samostatně např. v takových formách jako **pisьmo* utvořené od slovesa **pъsati* sufixem **-ьmo*, který má obdobu v lit. *piešimas* „kreslení“. Naproti tomu ve formě **pismę* se *ь* neobjevuje. Lze tedy alternativně uvažovat o kontaminaci sufixů **-imo-* & **-ino-* a **-men-*. Porovnejme situaci s dalšími deriváty sufixem **-men-*, apř. sl. **polmy,-ene* m. „plamen“ (stsl. *plamy*) od slovesa **polti* „plátí“. Vedle maskulina **polmy,-ene* existuje též neutrum **polmę,-ene* > dluž. *plomje*, str. *polomja* aj. „plamen“, kterému přesně odpovídá sl. **sěmę* n. „semeno, sémě“ > stsl. *sěmę*, dluž. *semje*, str. *sějja* aj. (Valčáková, ESJS 11, 650–51; 13, 804; Sławski 1974, 125–27; 1976, 15). Odtud plyne závěr, že „ječmen“ i „semeno“, slova z téhož sémantického pole, jsou tvořena stejným derivačním sufixem **-men-*.⁵

⁵ Starostin (1988, 127) se vrátil ke starému srovnání slovanského označení „ječmene“ s ř. ὄμπ(ν)η „pokrm, obilí“, pl. „koláče z mouky a medu“ (Lidén apud Charpentier 1907, 464), a řecké i slovanské slovo zařadil mezi substrátová slova, u nichž předpokládal severokavkazský původ. Opíral se přitom o severokavkazskou rekonstrukci **ʔəlmqgʷV*, ke které dospěl srovnáním dílčích prajazyků tří větví: p-avaro-andi **ʔinq^wa*: avar *níxa* „oves“, axwax *ūqa* „ječmen“; p-tsez **ʔəχ* (~ -*χ*): bežta *ōb*, gunzib *oh* „ječmen“; p-abxazo-adyghe **q^lwV*: abxaz *á-χ^wʒ* „proso“, abaza *q^wʒə* „ječmen“, adyghe *ha*, kabardin *ha*, ubyx *χ^wa* id. Nicméně, v „Etymologickém slovníku severokavkazských jazyků“ (NCED 502–503) Nikolaev & Starostin přidávají lak *niIqa* „oves“; p-dargwa: **niqla* : akuš *niqal*, kubači *niqal* „oves“; p-lezghin **närχ^lw(a)*: lezghin *neχ^w* „pšenice špalda“, tabasaran *nurχ^l* id., agul *nirχ^l* „pšeničná kaše“, rutul *naχ^lw* „pšenice špalda“, a rekonstruují severokavkazskou praformu **hñärq^wĒ* (~ *ʔ-*), která však už má ke slovanskému označení „ječmene“ příliš daleko.

1.14. **teng-* > toch. B *tsänkana* & *tsänkanta* pl. „horský nahosemenný ječmen“ (Ching 2008) | zgerm. **pinkila-* & **punkila-* > sthn. *dinkil* m. glosováno jako ‘spelta, siligo, far’ (Tatian; 9th cent.), střhn. *dinkel*, něm. *Dinkel* „pšenice špalda / *Triticum spelta*“, dial. (Švýcarsko) *dinkel*, *dinckel*, *tünckel*, (Štýrsko) *tunkel*, *dunkel* id.; sras. místní jméno *Thinkilburg* (10. st.), dnes *Dinkelburg* v okrese Warburg | lot. *tengas* „ječmenné kroupy vařené s hrachem a fazolemi“, též „kroupy“ samy o sobě; „drcené konopí“ (LDW IV, 163). Mühlenbach (LDW l.c.) odvozoval lot. slovo z est. *tang* „zrnko, zrníčko“, ale estonské slovo je izolováno v baltskofinských i ugrofinských jazycích. Fin. *tanko* „oloupaná ječmenná zrna“ je estonskou výpůjčkou (SKES 1224), a tak je baltský původ est. *tang* docela pravděpodobný. Západogermánské praformy **pinkila-* & **punkila-* odrážejí ablautový pár **ten(ǵ)ilo-* & **tŋ(ǵ)ilo-* v pozdně indoevropské perspektivě (EWAhd II, cc. 657–58). S ohledem na sthn. *himil* „nebe“, které musí být odvozeno z germ. **himena-* (Kluge 1999, 374–75) cestou nasální disimilace (sr. gót. *himins*, stsev. *himinn* id.), je možno uvažovat o analogickém vývoji i v případě **pinkila-* & **punkila-* → **pinkina-* & **punkina-* < **ten(ǵ)ino-* & **tŋ(ǵ)ino-*. Etymologie západogermánských forem, která může být aplikována i k jejich lotyšskému a tocharskému ekvivalentu, bývá hledána v hypotetickém germánském kořeni **penk-* (EWAhd II, cc. 657–58), jenž je však doložen jen s iniciálním *s-* (*s-mobile?*): gót. *stiggan* „střetnout se, srazit se (v bitvě)“, *bi-stiggan* „vrazit na“, *ga-stiggan* „narazit“, *ga-stagqjan* „vrazit na“, stsev. *stökkva* „přeskočit; utéct; zúsobit skákání; pokropit“, stang. *stencan* „rozházet, roztrousit“ (Lehmann 1986, 325). Ale kořen by měl být rekonstruován s labiovelárou, jak potvrzuje vnější srovnání s lat. *ex-stinguō* „ruším, zahlazuji“, *di-stinguō* „odděluji, rozlišuji“ < **steng^u-* (LIV 596–97). I samo tocharské slovo nabízí vnitřní etymologii, a to na základě slovesa v toch. B *tsänk-* „sedřít či stáhnout kůži“, A *tspäñk-* id. < **ui-teng-* (Adams 1999, 734), které ukazuje na loupání semen tohoto druhu ječmene. Sémantickou souvislost s „drcením“ naznačuje složenina *tsapāñce-tsänkana* známá z rukopisu zvaného Weber-MacCartney [W-3b2], kde první složka je patrně derivátem slovesa B *tsāp-*, A *tsāw-* „rozemlít, rozmačkat (na kaši), rozdrtit; probodnout, proniknout“ (Adams 1999, 731). Stejnou sémantickou motivaci nacházíme u sl. **pšeno* > stsl. adj. **pšěnyль* „pšeničný, obilný“, bulh. pl. *pšená*, sch. *pšeno* „caryopsis“, arch. též „pšenice“, sln. *pšeno* „oloupaná prosná zrna“, slk., stč. *pšeno*, stpol. *pszono*, str. *p(b)šeno*, r. *pšeno* „oloupané prosné zrno“, vedle obecně sl. **pššenica* „pšenice“, známé od stsl. *pššenica* po r. *pšenica*, včetně plb. *pasinajćə*, a sln. *samopäh*, stč. *samopše* „druh pšenice“ etc., vše od slovesa doloženého např. ve stsl. *pъxajǫ* : *pъxati* „udeřit, vrazit; tlačit, cpát; kopnout“ (Šarapatková, ESJS 12, 742). Podobně v nuristánském jazyce aškun *pi'sā* „proso“ (Morgenstierne 1929, 274) je utvořeno od téhož ie. kořene kořene **pejs-* „drtit“ (Pokorny 1959, 796; LIV 466–67), který je doložen ve véd. *pināṣṭi* „drtí, mělní, rozemílá“ : *piṣṭá-* „rozdrcený, rozemletý; mouka“; mlav. *pišant-* „drtící, otloukající“, pers. *pist* „mouka z praženého zrna“, wakhi *pəst* „mouka z pražených zrn ječmene“ aj. (Stebelin-Kamenskij 1982, 27). Přes jasnou sémantickou korelaci naráží tato etymologie na své limity zejména v příliš hypotetické rekonstrukci

germánského kořene **penk-*. Proto je legitimní zvažovat i jiná řešení. V případě odrůdy horského ječmene je nutné při jeho pěstování používat zavlažování (Steblyn-Kamenskij 1982, 29). Pak je docela přirozené uvažovat o derivátu ie. **ten(ǵ)-* > ř. τήγω „smáčím, zkrápím, svlažuji, navlhčuji“ | lat. *tingō,-ere* „smáčet, nořit, napouštět“ | sthn. *dunkōn* „namáčet“ (LIV 628; Pokorny 1959, 1067). Konečně Ching (2008, 17, §7) předpokládá, že zdrojem toch. B *tsānkana* je čínský ekvivalent 青稞 *qīngkē*, doslova „zelené obilí“⁶, někdy zkracován na první složku 青 *qīng* „zelený“, též „modrý, temný, černý“. Mandarinské formě předchází stčín. (10.-6. st. n.l.) *chieŋ*, postklas. stčín. (5.-3. st.) *shiēŋ*, stčín. v. Han (3.-1. st.) *shiēŋ*, stčín. z. Han (1.-3. st. př. Kr.) *shēŋ*, klas. (3.-5. st. př. Kr.) & preklas. (6.-10. př. Kr.) stčín. *shēŋ*⁷. Srovnejme tuto vývojovou řadu s rekonstrukcemi dalších sinologů, jmenovitě, Karlgrena (1940, 338, #812 c'-d'): stčín. **ts'ienŋ* „zelený, modrý“; Pulleyblanka (1991, 255): Yuan (13. st.) *ts^hijŋ*, pozdní stčín. *ts^hiaŋŋ*, raný stčín. *ts^hejŋ* „zelený, modrý, šedý“; Schuesslera (2007, 431): stčín. (c. 600 n.l.) *ts^hieŋ*, pozdní stčín. (Han) *ts^heyŋ*, stčín. (Shijīn) **tshēŋ* „zelený, modrý“. Lubotsky & Starostin (2003, 264) předpokládají, že stčín. označení „zelené“ či „modré“ barvy *chieŋ* bylo převzato do toch. B *tsem* „modrý“ a odtud v nezměněné podobě do A, neboť toch. B *-e-* odráží **-ē-*, ale v A mu odpovídá *a*: B *yente* ~ A *want* „vítr“ < **uēnto-*. Současné Ching (p.c. 2012) předpokládá, že k převzetí čínského termínu pro „horský ječmen“ došlo v souvislosti s dobytím Turfanu tangskou armádou roku 648 n.l. Pak by se adaptace téhož středočínského slova do toch. B víceméně ve stejnou dobu (7. st.) projevila různými reflexy kořenového vokálu i velární nasály. Za pozornost stojí i fakt, že podobně znějící všeobecně přijímaná středočínská výpůjčka v toch. B *šanik* „míra objemu (1,1–1,2 litrů)“ ~ čín. 升 *shēng* „váhová míra (desetina *dōu*)“ < stčín. **šij* < stčín. **təŋ* (Lubotsky & Starostin 2003, 262) tvoří nom. pl. *šanikām* (Adams 1999, 646), tedy odlišně od toch. B *tsānkana* & *tsānkanta* hned se dvěma typy plurálových koncovek. Původ tocharského slova zůstává nerozřešen.

2. Přidanou hodnotou této etymologické studie by měla být nová etymologie kelt. **mraiki-* „(zrno či semeno) ječmene“ > stir. *mraich* f., později *braich* „slad“, st-, střvelš. *brag* ‘bratium’, velš. *brag* „zrna ječmene, slad“, střkorn. *brag* „slad“,

6 Stejnou barvou se označuje určitá odrůda horského ječmene i v jiných jazycích, např. v tib. *nas* „ječmen“ & *ngon mo* „zelený, modrý“ (Ching 2008, 18, pozn. 40), nebo khufi (Pamir) *xing-čušč*, doslova „zelený ječmen“ (Steblyn-Kamenskij 1982, 28).

7 Viz databáze, kterou sestavil Sergei Starostin: <<http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\china\bigchina>>. Slovo lze projektovat až do sinotibetské praformy **chēŋ*, odkud se vyvinuly příbuzné tvary v dalších sinotibetských jazycích: kačín *gəciŋ* „být čerstvý, zelený“, garo *gathaj* „zelený“, dimasa *gathaj* „nezralý“; kanauri *šōŋ*; rawang *məšij* „zelený“; manipuri *asaŋ-ba*, rengma *ke-šin* „zelený“ (Peiros & Starostin, CVST IV, 35, rekonstruuji st. **chriaŋ*, s **-r-*, které se opírá o stčín. 生 **shreŋ* „žít, být naživu; růst, rodit“, barm. *hraj* „žít, naživu“, lušai *hriŋ* „být zelený, čerstvý“; v databázi se už rozeznávají dvě st. praformy, **chēŋ* a **chreŋ*). Baxter (1992, 205, 499) rekonstruuje stčín. *tsheng*, které odvozuje ze stčín. **sreŋ* „zelený či modrý“.

bret. *bragez* m. „semeno, zrno obilí“, gal. **brakis*, zdokumentováno Pliniem v jeho díle *Naturalis Historiae* 18, 62: *Galliae quoque suum genus farris dedere, quod illic bracem vocant, apud nos scandalam, nitissimi grani*, přizpůsobeno vulgární latině, sr. glosu *braces sunt unde fit ceruesia*, dále stfr. *brais*, dnešní fr. *brai* „ječmen připravovaný na výrobu piva“, *brasser* „vařit (pivo)“ < **braciāre*, gal. theonymum *Mars Braciaca*⁸ atd. (Delamarre 2001, 72–73; de Bernardo Stempel 1987, 89; Schrijver 1995, 176, 188: **mr̥Hki-?*; podle Matasoviće 2009, 279 by **mr̥ki-* dalo kelt. **mr̥iki-*). Širší etymologické souvislosti navrhané Pokorným (1959, 739–40) jsou ze sémantického hlediska diskutabilní (Schrijver 1991, 458).

2.1. Kontinentální keltský tvar **braki-* byl pravděpodobně přijat do slovanštiny, kde se palatalizoval do podoby **brača?/*bračьka?/*brěča/*brěčьka*; je doložený v sch. *brěče & brăče* ‚vinacea‘, sln. *brěča* ‚míza stromu, obzvláště míza/smůla višně‘, slk. *breča, brečka* ‚slivky, tekutá hmota podobná dužnině‘, stč. *břečka* ‚jablečné víno s medem‘, v arch. č. jako *břeče* ‚míza stromu‘, v č. *břečka* ‚svařený džus s dužninou‘, dial. ‚míza stromu, slivky, pivo špatné kvality, jablečné víno, slad‘, hluž. *brěčka* ‚březová míza, či všeobecně míza stromu; mladé pivo‘, dluž. *brácka* ‚míza (stromů), mladé a sladké pivo, medovina, med, jablečné víno‘, pol. *brzezka* ‚extrakt ze sladu, vína, medu či pivní cider‘ (Machek 1968, 71–72 navrhl pro praslovanštinu původní význam **‘‘sladké pivo‘‘*; Trubačev, ESSJ 3, 15–16). Kolísání slovanského kořenového vokálu *a ~ ě* nejlépe vysvětlí předpoklad umlautu v keltské předloze **bræki-*, který galská či latinská ortografie neuměla zachytit, ale je znám z brittonských jazyků, sr. storn. *brēgaud* ‚medovina‘ (Pedersen II, 38). Na druhé straně str. *braga*, r. *brága* ‚pivo ze sladu či pomletého obilí‘ (? > lot. *brāga* ‚nápoj z červené řepy‘ - viz Endzelin & Hausenberg 1934–38, 239), ukr. a blr. *bráha* > pol. *braha*, se někdy vysvětluje jako keltská přejímka ve slovanské terminologii týkající se piva, avšak nelze ji jasně vysvětlit jako přímý keltský import, a to především proto, že je její výskyt omezen pouze na východoslovanské jazyky a také z morfoloogicko-fonetických důvodů (keltské **-k-* oproti slovanskému **-g-*; keltský *i*-kmen oproti slovanskému *ā*-kmeni). Za řešení tohoto problému lze považovat skandinávské zprostředkování brittonského termínu v době normanské expanze v severní Evropě, ale toto vysvětlení nachází ve skandinávských jazycích jen malou oporu. Jistou šanci skýtá švédské *bragebägare* (Sköld), které označuje speciální pohár používaný na slavnostech, ale tato souvislost zůstává jen hypotetickou. Alternativně je možno hledat objasnění východoslovanských forem v protobulharštině, pokud čuvašské *peraGa* ‚řídtké pivo‘ představuje pokračování nedochované protobulharské formy (viz Vasmer I, 205 s literaturou).

2.2. Slibným etymologickým protějškem může být slovo zapsané luvijskými hieroglyfy (Sultanhan 2, §6) *ma_x+ra/i-wa/i-li-* ‚stonek/stonky ječmene‘ (Haw-

⁸ *Deo Martii Braciacae Q[uintus] Sittius Caecilian[us] prae[ectus] coh[ortis] I Aquitano[rum]* vs. (Delamarre 2007, 47).

kins 2004, 364; dříve přepisované jako *pá' +ra/i-wa/i-li-sá- /parwalis/* - viz Hawkins 2000, 466, 468), které lze odvodit z **margwali-* < **markwali-* < **marka-wa-li-* (řešení, které upřednostňuje Melchert, p.c.) nebo **mar(y)iwali-*⁹ < **margi-wali-* < **mārkiwali-* (sr. Melchert 1994, 86; Kloekhorst 2006, 135), s derivačním sufiksem vyjadřujícím **“mít vlastnost jako ječmen“*. Obdobný sufix se objevuje v kluv. *marahsiwali-* ‚druhové jméno vlny‘, oproti het. ^(s^lG)*marihsi-/marhasi-* zmiňující nějakou nečistotu ve vlně (Melchert, p.c.).

2.2. Pro příbuzná slova v indoárijských jazycích nalézáme několik možných kandidátů:

2.2.1. Dard.: khowar *blan* ‚ječmen‘ (Lorimer apud Turner 1966, #10385: **mlāna-*) lze (snad) odvodit od **mrā[k]na-*.

2.2.2. Nurist.: waigali *brai*, *brē*, kati *brē*, aškun *wrēi*, *wlēi* ‚mouka‘ (Morgenstierne 1929, 284), jsou odvoditelá z **mrā[k]aya-*.

2.2.3. Skt. *markataka-* m. ‚druh obilí‘ (Āpastambova Śrautasūtra), šina z Jijelutu *makari* ‚velké proso‘, bihár. *makrā* ‚druh trávy Eleusine aegyptica‘ (Turner 1966, 9884; EWAI II, 323).

2.2.4. Šina *makaī* ‚kukuřice‘, dumaki *makæi*, kašm. *maköyü*, beng. *makai*, hindí *makkā* m., *makāī* f. atd. (Turner 1966, 9879 vidí východisko v skt. *markaka-* m. (lex.), což však označuje vodního ptáka ‚Ardea argala‘).

2.3. Některá podobná označení pro ‚ječmen‘ či ‚pšenici‘ v altajských a sino-tibetských jazycích lze vysvětlit jako výpůjčky z indoevropských jazyků. K převzetí těchto slov nedošlo na úrovni prajazyka, ale až při přímém kontaktu dvou indoevropských větví, iránské a tocharské, s neindoevropskými jazyky v centrální Asii:

2.3.1. V altajských jazycích lze nalézt slovo **murgi* ‚ječmen, pšenice‘ (EDAL II, 935: **mǰurgu*), které má reflexe v tung. **murgi* ‚ječmen‘ || stříkor. *mír* (*mírh-*), kor. *mil* ‚ječmen‘ || stjap. *mugji* ‚pšenice, ječmen‘.

2.3.2. Sinotibetské jazyky: V předklasické a klasické staré čínštině a v jazyce éry Han nacházíme slovo 麥 **mrāk* ‚pšenice‘, v rané poklasické čínštině *māk*, ve střední poklasické čínštině *miāk*, v pozdní poklasické čínštině *miāk*, ve střední čínštině *mai*, a v moderní pekinské čínštině 小麦 *xiǎo mài* ‚pšenice‘, 大麥 *dà mài* ‚ječmen‘ (Schuessler 2007, 374 přidává psané tibetské slovo *bra-bo* ‚pohanka‘, ale Peiros a Starostin, CVST I, 84, #302, spojují tibetské *bra-bo* s tibetským *ābras* ‚rýže‘ a se staročínským 稗 **bhrēs* ‚jemná rýže‘; Baxter 1992, 189, #165 rekonstruuje staročínské **mri* ‚pšenice‘).

⁹ Paralelní proces je pravděpodobně možné sledovat v hieroglyfické luvijštině (Sultanhan 4, §13), slovo *wariya-* n. ‚pomoc, podpora‘ lze porovnat s klínopisným luvijsko-hetitským slovem *wari-* ‚pomoc‘ (Hawkins 2000, 466, 469, 631), pokud jsou tyto tvary odvozené z indoevropského slovesa **uerg-* ‚pracovat, dělat‘ > baškarik *bař-* ‚dělat‘; stav. *varəš* ‚dělal jsi‘; ř. *ēpδω* ‚provádím‘, myk. *wo-ze /worzei/* ‚provádí‘; stříbret. *gr(u)eont* ‚dělat‘; gót. *waurljan* ‚působit, dělat‘; toch. A *wārksal*, B *warkšäl* ‚síla, moc, násilí‘ (Kümmel, LIV 686–87). Alternativní řeší het. *warr-* ‚pomoc‘ García Ramón (2006, 825–46).

2.3.3. V íránských jazycích je terminologie týkající se obilí poměrně dobře známa s výjimkou avestštiny a fragmentárně dochovaných jazyků, jako jsou jazyky médský, sarmatský a skythský, ty však pravděpodobně nebyly kontaktními jazyky v Centrální Asii (možná s výjimkou skythštiny). Na druhé straně dosud není zmapována kompletně tocharská terminologie týkající se obilovin. Z hypotetického východiska **mṛ(H)k-* je možné předpokládat tocharský kontinuant ⁺*mār̥k°*, sr. paralelní vývoj v toch. A *pärkär*, B *pärkare* „dlouhý“ < **b^hrg^hro-*, nebo A *pärwat*, B *pärweṣṣe* „první“ < **pṛH_{2/3}uo-* (Van Windekens 1976, 38, 47; Adams 1999, 372–374). Hypotetické tocharské ⁺*mār̥k°* může představovat primární zdroj jak pro altajské tvary, tak i pro starou čínštinu, kde pravidlo zakazující ve finální pozici shluk konsonantů by regulérně způsobilo metatezi na **mrāk*.

Co se týče korespondence kořenového **-u-* v altajském **murgi* „ječmen, pšenice“ a neutrálního vokálu *ä* v jeho hypotetickém tocharském zdroji, je třeba zdůraznit, že v obou tocharských jazycích představují *ä ~ u* alofony téhož pratocharského vokálu **u*, sr. AB *lut-* „odvézt“ oproti AB *lät-* „odejít“ (Adams 1999, 551, 557).

2.4. Je třeba rozhodnout, zda a jak si porovnávané tvary odpovídají:

Kelt. **mraki-* „obilí, semena ječmene“ < **mṛ̥ki-/ *mṛ̥Hki-* (= vṛddhi z **mṛ̥ki-*?) nebo metateze¹⁰ z praformy **marki-* < **mṛ̥ki-*.

Hluv. *marwali-* „stéblo ječmene“ < **margwali-* < **markwali-* < **marka-wa-li-* nebo *mariwali-* < **mar(y)iwali-* < **margiwali-* < **mār̥kiwali-* **-mající vlastnost ječmene*“ < **morko-/ *mṛ̥ko-/ ?*mṛ̥ko-* nebo **mṛ̥ki-/ ?*mṛ̥ki-*.

Ia. **marka-* (**markaka-* m. „kukuřice“, *markaṭaka-* m. „druh obilí“) < **merko-/ *morko-*.

?Dard.: khovar *blan* „ječmen“ < **mrā[k]na-* < **mrokno-* nebo **mṛ̥kno-*, tj. vṛddhi z **mṛ̥kno-*.

?Nurist. **mrā[k]aya-* „mouka“ < **mrok°* nebo **mṛ̥k°*, tj. vṛddhi z **mṛ̥k°*.

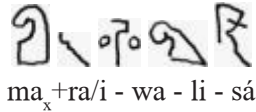
?Toch. **mār̥k°* **-ječmen*“ < **mṛ̥k°* nebo **mṛ̥k°/ *mṛ̥Hk°* (= vṛddhi z **mṛ̥k°*?).

2.5. Společným prvkem je kořen **merk-*, jehož ablautové varianty **mork-/ *mṛ̥k-*, možná i vṛddhiové zdĺoužení **mṛ̥k-*, slouží k označení „semena ječmene“ a jeho produktů, jako je např. „mouka, slad, pivo“ atd. Klíčem k etymologii může být baltské sloveso doložené v lit. *merkiù*, *meṛkti* „namočit (prádlo či len)“, *užmeṛkti žirnis* „namočit hrách“, *mirkstù*, *mirkti* „ležet ve vodě“, *markyti* „namočit“, *markà* „močidlo“, lot. *marks* id., a se zdĺouženým kořenovým vokálem *mēṛka* „vlhkost“, *mērcēt* „namočit“ (Smoczyński 2007, 390; Fraenkel 1962–65, 440; Pokorny 1959, 739–40 je ostatně už spojoval s keltským slovem pro „slad“). Primární sémantika by pak vycházela z modelu „druh obilí, které je třeba zalévat“ (sr. 1.12., 1.13., 1.14.). Smysluplným derivátem kořene **merk-* „namáčet (se)“ by pak bylo též staroindické jméno vodního ptáka *markaka-* „Ardea argala“.

¹⁰ Porovnej Schrijver (1991, 459) o keltském **mrogi-* > staroirském *mruig* „teritorium, oblast“, velšském, bretonském *bro* „země“, oproti gótskému *marka* „hranice, oblast“ atd.

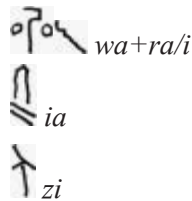
2.6. Znaký: Hieroglyfickou luvijštinou zapsané slovo $ma_x+ra/i-wa/i-li-sá$ „stěbla ječmene“ bylo zaznamenáno následujícími znaky:

Ve skutečnosti slovo bylo zapsáno ve sloupci (CHLI, tabule 258–59):

Slovo *wariya-(zi-)* „pomoc, podpora“ bylo zapsáno také ve sloupci (CHLI, tabule 258–59):

Závěr

Z 15 analyzovaných termínů jsou dva, $*i\acute{e}uH_1o-$ a $*m\ddot{r}k-/?*m\bar{r}k-$, zastoupeny i v anatolské větvi. Lze je tedy promítnout na nejhlubší prajazykovou úroveň. Vzhledem k relativně vysoké transparentnosti sémantických motivací se zdá, že všechny termíny zde představené vznikaly až na indoevropské půdě. Ostré či špičaté osiny ječmene motivovaly vznik 3 termínů ($*b^h\text{ors-}/*b^h\text{rs-}$; $*kolsko-/*k\ddot{l}sksko-$; $*H_2ek-os-$), další termín mohl vzniknout na základě podobnosti osin a štetin ($*\acute{g}^h\text{resd}^h i/*\acute{g}^h\text{rsd}^h-$). Sloveso $*seH_1(i)-$ „sít“ stálo zřejmě u zrodu jednoho až dvou termínů ($*siH_1ti\acute{o}-$, $*sH_1(e)s\acute{i}o-$). Za pozornost stojí, že až 4 termíny naznačují souvislost se zavlažováním ($*(H)mej\acute{g}^h-$, $*H\eta k^{(u)}imen-$, $*ten(\acute{g})-$, $*m\ddot{r}k-/?*m\bar{r}k-$). Další motivy se objevují už jen jednotlivě, ale zpravidla jsou zaznamenány též u jiných druhů obilí: zrání ($*i\acute{e}uH_1o-$), drcení ($*\acute{g}^h\text{r}\acute{r}\acute{i}o-/*\acute{g}^h\text{rg}^hru-$), pražení ($*H_2ed(-os-)$), růst ($*b^heuHu-$), bílá či světlá barva [mouky?] ($*H_2elb^h-$). Lze tedy uzavřít: terminologie vztahující se k ječmenu je pozoruhodně bohatá a pestrá, zvláště v porovnání např. se semitskou, kde se objevuje fakticky jediný termín, $*\acute{s}u^C\bar{a}r-$ & $*\acute{s}a^C\bar{r}-$, který je derivátem slova $*\acute{s}a^Cr-(at-)$ „vlasý“ (Fronzarioli 1969, 28).

Synoptická tabulka

termín	ia.	írán.	arm.	anat.	ř.	alb.	ital.	kelt.	germ.	balt.	sl.	toch.	etymologie
*H ₁ elb ^h -j ^m		j			j ^{mk}	j							*H ₁ elb ^h - bílý
*b ^h ors-/ *b ^h rs- j ^m		Pm			?s	t	opcs	Sc	oj		ms		*b ^h rs- špičatý
*ǵ ^h resd ^h / *ǵ ^h rsd ^h - j					j	o	j		j				*ǵ ^h ers- být štětinatý
*jéuH ₁ o- j	joc	jpP		j	pj			j		ozO	O	j	*jéuH ₁ - zrát
*siH ₁ tíio- jP	jPr				?oz ^{pi}								*seH ₁ - sít
*kolsko-/ *k ₁ sko- K		j				K			C		K	s	*kelH- bodat
*ǵ ^h rrio-/ *ǵ ^h rg ^h ru- j ^p			j		j ^p								*ǵ ^h er- drtit
*H ₂ ék-os- K ^d					j		l		K			P	*H ₂ ék- být ostrý
*H ₂ ed(-os-) z ^p		z	z,p					jp		o ^{ll}			*H ₂ ed- sušit, pražit
*sH ₁ (e)sio- o ₋ *sH ₂ (e)sio-	σtoh	o		πS	sl			jžp					*seH ₁ - sít ~ *seH ₂ - být sytý
*b ^h euHu- v									jo				*b ^h ueH- růst, být
*(H)mejǵ ^(h) - ?j ^z		II,P						M		jzc			*(H)mejǵ ^(h) - za- lévat
*H ₁ ḡ ^(w) imen- j											j		*Henk ^(w) - zalévat
*ten ^(ǵ) - ?jp									p	j ^k		j	*ten ^(ǵ) - zavla- žovat
*m ₁ rk-/? *m ₁ rk- ĵ	ojm			j ^s				oj ^Σ				*j	*merk- namáčet

Pozn.: Toch. B *tsānkana* & *tsānkanta* pl. „nahosemenný horský ječmen“ může být přejato ze stříčín. 青 *chieŋ* „zelený“; tímto slovem se označovalo též „zelené obilí“, tj. horská odrůda ječmene.

Sémantický klíč: c chléb; C cesmína; h hrách; j ječmen; j^k kroupy z ječmeny; j^m mouka ječmene; j^p pražený ječmen; j^s stéblo ječmene; j^z zrno ječmene; k kroupy; K klas; l lusk, pleva; m mouka; M míra obilí; o obilí; vztahující se k obilí; O obilnice, sýpka, stodola; o^{ll} obilné pole; p pšenice; P proso; π plod(ina); Π pole; r rozoraný; s strava; S sklizeň; σ setba na pole; Σ slad; t tráva; v výhonek; z zrno, semeno; z^p pražené zrno; ž žito.

Zkratky: alb. albánský, anat. anatolský, arch. archaický, av. avestský, bakt. baktřijský, balt. baltický, bask. baskický, beng. bengálský, bihár. bihárský, blč. balučský, blr. běloruský, bret. bretonský, brit. brittonský, bulh. bulharský, č. český, čeč. čečenský, čin. čínský, dard. dardské, digor. digorský, dluž. dolnolužický, dn. dolnoněmecký, en. enetský, est. estonský, fin. finský, fr. francouzský, gal. galský, galat. galatský, germ. germánský, gót. gótský, gudž. gudžarátský, het. hetitský, hlub. hieroglyficko-luvijský, hluž. hornolužický, ia. indoárijský, ie. indoevropský, ir. irský, írán. íránský, ital. italský, jap. japonský, kaš. kašubský, kašm. kašmírský, kat. katalánský, kelt. keltský, khot. khotanosacký, khwar. khwarezmijský, klas. klasický, kluv. klínopisný luvijský, kor. korejský, korn. kornský, krét. krétský, kurd. kurdský, lat. latinský, lex. lexikografové, lit. litevský, lot. lotyšský, mak. makedonský, mand. mandarínský čínský, mar. maráthský, ml- mlado-, mong. mongolský, mord. mordvinský, něn. něnecký, ngan. nganasanský, niz. nizozemský, nurist. nuristánské, oks. oksitánský, oset. osetinský, osk. oskický, pah. paharí, paňž. paňžábšský, parth. parthský, pers. perský, pkt. prákr, plb. polabský, pol. polský, pozd. pozdní, prus. pruský, r. ruský, ř. řecký, s. severní, severo-, sám. sámský, sch. srbochorvatský, sinh. sinhálský, skt. sanskr, slk. slovenský, sln. slo-

vinský, sogd. sogdijský, st- staro-, stang. staroanglický, sthn. starohornoněmecký, stir. staroirský, str. staroruský, stř- středo-, stsev. staroseverský, stsl. staroslověnský, sum. sumerský, šp. španělský, tádž. tádžický, toch. tocharský, tung. tunguzský, turk. turkický, udm. udmurtský, ukr. ukrajinský, umb. umbrijský, v. východní, véd. védský, velš. velšský, yazg. yazgulamský, z. západní.

LITERATURA

- ABAEV, VASILIJ I. 1958–95. *Istoriko-étimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka*, I-V. Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- ADAMS, DOUGLAS Q. 1999. *A Dictionary of Tocharian A*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- BAILLEY, HAROLD W. 1979. *Dictionary of Khotan Saka*. London-New York-Melbourne: Cambridge University Press.
- BAXTER, WILLIAM H. 1992. *A Handbook of Old Chinese Phonology*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- BEEKES, ROBERT. 2010. *Etymological Dictionary of Greek*, I-II. Leiden-Boston: Brill.
- BODMAN, NICHOLAS C. 1985. Evidence for *l* and *r* medials in Old Chinese and Associated Problems. In: *Linguistics of the Sino-Tibetan Area: The State of the Art. Papers presented to Paul K. Benedict for his 71st birthday*, eds. G. Thurgood, J.S. Matisoff, D. Bradley. Canberra: Department of Linguistics of The Australian National University (Pacific Linguistics, Ser. C - N° 87), 146–167.
- DE BERNARDO STEMPEL, Patrizia. 1987. *Die Vertretung der indogermanischen liquiden und nasalen Sonanten im Keltischen*. Innsbruck: IBS 54.
- BLAŽEK, VÁCLAV. 1999. Alimenta Tocharica (1–3). *Tocharian and Indo-European Studies* 8, 79–84.
- BLENCH, ROGER. 2009. If agriculture cannot be reconstructed for Proto-Sino-Tibetan what are the consequences? Presented at the *42nd Conference on Sino-Tibetan Language and Linguistics* and subsequently revised (Chiang Mai, November 2–4, 2009).
<<http://www.rogerblench.info/Language%20data/Sino-Tibetan/Blench%20ICSTLL42%20Chiang%20Mai%20paper.pdf>>
- CHARPENTIER, JARL. 1907. Zur arischen Wortkunde. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 40, 425–477.
- CHEUNG, JOHNNY. 2007. *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. Leiden-Boston: Brill.
- CHING CHAO-JUNG. 2008. On the names of cereals in Tocharian B. Paper presented at the *International Conference for the Centenary of Tocharian Studies* (Moscow, August 2008).
- CHLI *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, Vol. I: *Inscriptions of the Iron Age*, Part 3: Plates, by JOHN D. HAWKINS. Berlin-New York: Walter de Gruyter 2000.
- CVST *A Comparative Vocabulary of Five Sino-Tibetan Languages*, I-VI, by ILYA PEIROS & SERGEI STAROSTIN. Melbourne: University of Melbourne - Department of Linguistics and Applied Linguistics 1996.
- DELAMARRE, XAVIER. 2001. *Dictionnaire de la langue gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*. Paris: Errance.
- DELAMARRE, XAVIER. 2007. *Nomina Celtica Antiqua Selecta Inscriptionum (Noms de personnes celtiques dans l'épigraphie classique)*. Paris: Errance.
- EDAL STAROSTIN, SERGEI, DYBO, ANNA & MUDRAK, OLEG et al. 2003. *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, I-III. Leiden - Boston: Brill.
- ÉDEL'MAN, DŽOJ I. 1971. *Jazgulamsko-russkij slovar'*. Moskva: Nauka.
- EIEC *Encyclopedia of Indo-European Culture*, eds. J.P. MALLORY & D.Q. ADAMS. London - Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers 1997.
- ENDZELIN, J. & HAUSENBERG, E. 1934–38. *Ergänzungen und Berichtigungen zu K. Mühlhens' Lettisch-deutschem Wörterbuch*, I. Riga: Lettischer Kulturfond.

- ESIJ *Étimologičeskij slovar' iranskix jazykov*, Tom IV, by DŽOJ I. ÉDEL'MAN. Moskva: Vostočnaja literatura.
- ESJS *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–15, ed. by EVA HAVLOVÁ, ADOLF ERHART, ILONA JANYŠKOVÁ. Praha: Academia / Tribun EU 1989f.
- ESSJ *Étimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov*, 1–35, ed. by O.N. TRUBAČEV et al., Moskva: Nauka 1974f.
- EWAhD *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutsch*, Bd. I-II, von ALBERT L. LLOYD & OTTO SPRINGER. Göttingen-Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht 1988–98.
- EWAI MAYRHOFER, MANFRED. 1986–2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, I–III. Heidelberg: Winter.
- FRAENKEL, ERNST. 1962–65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- FRISK, HJALMAR. 1973f. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I-III. Heidelberg: Winter.
- FRONZAROLI, PELIO. 1969. Studi sul lessico comune semitico VI. La natura domestica. *Accademia Nazionale dei Lincei. rendiconti della Classe Scienze morali, storiche e filologiche*, Serie VIII, vol. XXIV, fasc. 7–12, 1–36.
- GARCÍA RAMÓN, JOSÉ LUIS. 2006. Hitita *uarr-* ‚ayudar‘ y *karija-miitta* ‚mostrar benevolencia‘, hom. ἦρα φέρειν (y χάρην φέρειν) ‚dar satisfacción‘, IE **uerH-* ‚favorecer‘ y **ǵ^her(H)-* ‚estar a gusto, desear‘. In: *Studi Linguistici in Onore di Roberto Gusmani*, a cura di Raffaella Bombi et alii. Alessandria: Orso, 825–846.
- GAMKRELIDZE, TAMAS & IVANOV, VJAČESLAV. 1984. *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy*. Tbilisi: Izdatel'stvo tbilisskogo univerziteta.
- GOLAB, ZBIGNIEW. 1982. Kiedy nastąpiło rozczepienie językowe Baltów i Słowian? *Acta Baltico-Slavica* 14, 121–133.
- HAWKINS, JOHN DAVID. 2000. *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, Volume I: *Inscriptions of the Iron Age*, Part 1. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- HAWKINS, JOHN DAVID. 2004. The Stag-God of the Countryside and Related Problems. In: *Indo-European Perspectives. Studies in Honour of Anna Morpurgo Davies*, edited by J.H.W. Penney. Oxford: University Press, 355–369.
- HENRY, VICTOR. 1900. *Lexique étymologique des termes les plus usuels du breton moderne*. Rennes: Plihon & Hervé.
- HOAD, T. F. 1986. *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Clarendon Press.
- HULD, MARTIN E. 1990. The Linguistic Typology of the Old European Substrate in North Central Europe. *Journal of Indo-European Studies* 18, 389–424.
- IVANOV, VYACHESLAV V. 2003. On the origin of Tocharian terms for GRAIN. In: *Language in Time and Space: A festschrift for Werner Winter on the Occasion of his 80th Birthday*, ed. Brigitte L.M. Bauer & Georges-Jean Pinault. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 189–210.
- KARLGREN, BERNHARD. 1923. *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*. Paris: Geuthner.
- KLOEKHORST, ALWIN. 2006. Čop's Law in Luwian Revisited. *Die Sprache* 46/2, 131–136.
- KLOEKHORST, ALWIN. 2008. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden-Boston: Brill.
- KLUGE, FRIEDRICH. 1999. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*₂₃, bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- LDW MÜHLENBACH, KARL. 1923–1932. *Latviešu valodas vārdnīca. Lettisch-deutsches Wörterbuch*, I–IV. Ed. JĀNIS ENZELĪNS. Rīga: Herausgegeben vom lettischen Kulturfond.
- LEIA VENDRYES, JOSEPH. 1959f. *Lexique étymologique de l'irlandais ancien*. Dublin: Institute for Advanced Studies - Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- LEHMANN, WINFRED P. 1986. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: Brill.
- LIV *Lexikon der indogermanischen Verben*₂, ed. by HELMUT RIX et alii. Wiesbaden: Reichert 2001.
- LUBOTSKY, ALEXANDER & STAROSTIN, SERGEI. 2003. Turkic and Chinese loan words in Tocharian. In: *Language in time and space. A Festschrift for Werner Winter on the occasion of his 80th*

- birthday*, edd. Brigitte L.M. Bauer, Georges-Jean Pinault, Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 257–269.
- MACHEK, VÁCLAV. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Academia.
- MARTIROSYAN, HRACH. 2010. *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon*. Leiden-Boston: Brill.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2009. *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*. Leiden-Boston: Brill.
- MELCHERT, H. CRAIG. 1988. „Thorn“ and „Minus“ in Hieroglyphic Luvian Orthography. *Anatolian Studies* 38, 29–42.
- MELCHERT, H. CRAIG. 1994. *Anatolian Historical Phonology*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- MORGENSTIERNE, GEORG. 1929. The Language of the Ashkun Kafirs. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 2, 192–289.
- NCED *A North Caucasian Etymological Dictionary*, by Sergei L. Nikolayev & Sergei A. Starostin. Moscow: Asterisk Publishers.
- NEVP *A New Etymological Vocabulary of Pashto* by GEORG MORGENSTIERNE, ed. by J. ELFENBEIN, D. N. MACKENZIE & N. SIMS-WILLIAMS. Wiesbaden: Reichert 2003.
- NIL *Nomina im Indogermanischen Lexikon*, von DAGMAR S. WODTKO, BRITTA IRSLINGER, CAROLIN SCHNEIDER. Heidelberg: Winter 2008.
- OLSEN, BIRGIT A. 1999. *The Noun in Biblical Armenian*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter (Trends in Linguistics, Studies and Monographs 119).
- PAXALINA, TAT'JANA N. 1983. *Issledovanie po sravnitel'no-istoričeskoj fonetike pamirskix jazykov*. Moskva: Nauka.
- PEDERSEN, HOLGER. 1909–13. *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- PEIROS, ILIA & STAROSTIN, SERGEI. 1996. *A Comparative Vocabulary of Five Sino-Tibetan Languages, III (Laterals), V (Velars, Uvulars and Laryngeals)*. Melbourne: Department of Linguistics and Applied Linguistics of the University of Melbourne.
- PINAULT, GEORGES-JEAN. 2008. *Chrestomathie tokharienne: Textes et grammaire*. Leuven-Paris: Peeters.
- POKORNY, JULIUS. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München: Francke.
- PULLEYBLANK, EDWIN G.: *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press 1991.
- SCHNEIDER, KARL. 1940. Zur Wortkunde und Grammatik des Tocharischen. *Indogermanische Forschungen* 57, 193–204.
- SCHRIJVER, PETER. 1991. *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- SCHRIJVER, PETER. 1995. *Studies in British Celtic Historical Phonology*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- SCHUESSLER, AXEL. 2007. *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- SKES *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, I-VII, ed. Y.H. TOIVONEN et alii. Helsinki: LSFU XII, 1–7, 1955–1981.
- SŁAWSKI, FRANCISZEK. 1974–76. Zarys słowotworstwa prasłowiańskiego, I-II. In: *Słownik prasłowiański*, I, 43–141; II, 13–59. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum.
- SMOCZYŃSKI, WOJCIECH. 2007. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, Wydział filologiczny.
- SNOJ, MARKO. 2003. *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.
- STARKE, FRANK. 1990. *Untersuchung zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- STAROSTIN, SERGEI A. 1988. Indoeuropejsko-severnokavkazskie izoglossy. In: *Drevnij Vostok. Ètnokulturnye svyazi*, ed. G.M. Bongard-Levin & V.G. Ardzinba. Moskva: Nauka, 112–163.
- STEBLIN-KAMENSKIJ, IVAN M. 1982. *Očerki po istorii leksiki pamirskix jazykov: nazvanija kul'turnyx rastenij*. Moskva: Nauka.

- THORDARSON, FRIDRIK. 1989. Ossetic. In: *Compendium Linguarum Iranicum*, ed. Rüdiger Schmitt. Wiesbaden: Reichert.
- TURNER, RALPH. 1966. *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. London - New York - Toronto: Oxford University Press.
- VALČÁKOVÁ, PAVLA & BLAŽEK, VÁCLAV. 1997. Psl. *kolsъ. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university* A 45, 27–30.
- VAN WINDEKENS, ALBERT J. 1976. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*, Vol. 1: *La phonétique et le vocabulaire*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale.
- VASMER, MAX. 1986–88. *Étimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, I-IV, transl. O.N. Trubačev, Moskva: Progress.
- DE VRIES, JAN. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- WITCZAK, KRZYSZTOF T. 2003. *Indoeuropejskie nazwy zbóż*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- WITZEL, MICHAEL. 2009. The linguistic history of some Indian domestic plants. *Journal of BioSciences* 34(6), 829–833. <http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/8954814/Witzel_Linguistic.pdf?sequence=1>

Poděkování:

Tato studie byla uskutečněna díky podpoře Grantové agentury České republiky (GAČR), P406/12/0655. Autor by rád vyjádřil vděčnost také prof. H. Craigu Melchertovi a prof. Georges-Jeanu Pinaultovi za jejich cenné připomínky a za doplnění důležitých bibliografických zdrojů. Za revizi českého textu děkuje Zuzaně Maláškové.

Václav Blažek
Ústav jazykovědy a baltistiky
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
blazek@phil.muni.cz

